

UOT 94 (479.24)

**AZƏRBAYCANDA İLK QADIN İCTİMAİ TƏŞKİLATLARI
(XIX əsrin ikinci yarısı-XX əsrin əvvəllərində)****NÜŞABƏ MƏMMƏDOVA**
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
nusaba_mamedova@mail.ru

Müasir dünyamızda baş verən global dəyişiklər, ictimai-siyasi proseslər, beynəlxalq qadın hərəkatının yeni mərhələyə qədəm qoyması Azərbaycan qadınlarından böyük fəallıq göstərmək zərurəti yaradır. Ölkəmizdə dövlət tərəfindən aparılan uğurlu gender bərabərliyi siyasəti, ictimai-siyasi həyatda qadınların rolunun artırılması üçün münbit şəraitin yaradılması və inkişaf etdirilməsi, qadın hüquqlarının qorunması xüsusi diqqət göstərilən sahələrdədir.

Hazırda Azərbaycanda 4 minə yaxın ictimai təşkilat fəaliyyət göstərir ki, bu təşkilatların təqribən 30 faizi qadınların rəhbərlik etdiyi təşkilatların payına düşür. Müasir qadın təşkilatları ictimai-siyasi həyatın bütün istiqamətləri üzrə, təhsil, elm, mədəniyyət və digər istiqamətlərdə fəaliyyət göstəriirlər. Bu genişmiqyaslı fəaliyyətin tarixi kökləri vardır. "Azərbaycanda ilk qadın ictimai təşkilatları (XIX əsrin ikinci yarısı-XX əsrin əvvəllərində)" mövzusunda həsr olunmuş məqalə həmin tarixi köklərin araşdırılması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Açar sözlər: Azərbaycanın ziyalı qadınları, maarifçilik hərəkatı, ictimai təşkilat, qadın təşkilatları, qızlar üçün məktəblər

Giriş. Müasir dövr tarixşünaslığında XIX əsrin ikinci yarısı - XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda maarifçilik hərəkatı, ictimai təşkilatların yaradılması, o cümlədən Azərbaycan ziyalı qadınlarının yaratdıqları ictimai təşkilatlar, onların maarifçilik fəaliyyətinə dair qismən məlumat verilmiş [9;10; 11; 12; 13; 14; 15], lakin qadın təşkilatlarının Azərbaycanın digər ərazilərində, Rusiya imperiyasında fəaliyyəti tamamilə diqqətdən kənar qalmış, bugünə qədər işıqlandırılmamışdır. Bunlarla yanaşı qeyd etmək istərdik ki, məqalə müasir dövrumuzda Azərbaycanın digər ölkələrlə mədəni əlaqələrinin inkişafı baxımından da olduqca aktualdır.

Əsas hissə. XIX əsrin II yarısı – XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın ictimai-siyasi və mədəni həyatında ziyalı xanımların mütəşəkkil formada fəaliyyətə başlaması mühüm tarixi əhəmiyyətə malik idi. XX əsrin əvvəllərinə qədər Azərbaycan qadınları qeyri-müsəlman qadın təşkilatları tərkibində fəaliyyət göstərərək müsəlman qadınlarının maarifləndirilməsi, onların təhsilə

cəlb olunması istiqamətində tarixi xidmətlər göstərmişlər.

XIX əsrin II yarısında Azərbaycanın müxtəlif ərəzilərində olduğu kimi, ölkəmizin qədim mədəniyyət mərkəzlərindən olan İrəvanda da qeyri-müsəlman təşkilatları fəaliyyət göstərirdi. Bu təşkilatların fəaliyyət proqramı müsəlmanlar üçün nəzərdə tutulmasa da, həmin təşkilatların maarifçilik fəaliyyəti Azərbaycan qadınlarının maarifçiliklə bağlı dünyagörüşünün formalaşmasına öz müsbət təsirini göstərmişdir. Bu baxımdan İrəvan «Müqəddəs Repsima» və «Müqəddəs Nina» ictimai təşkilatlarının fəaliyyəti mühüm əhəmiyyət kəsb edir. XIX əsrin II yarısında İrəvanda ilk qız məktəblərinin əsası məhz həmin təşkilatlar tərəfindən qoyulmuşdur [4]. Bütün xüsusiyyətləri ilə yanaşı, bu məktəblərin İrəvanda, eləcə də bütün Şimali Azərbaycanın digər bölgələrində dünyəvi qız məktəblərinin yaradılmasında mühüm rolu olmuşdur.

İrəvanda «Müqəddəs Repsima» qadın xeyriyyə cəmiyyəti 1850-ci ildən fəaliyyət göstərirdi və bu təşkilat qadınların ictimai fəallığının artırılmasında mühüm əhəmiyyətli rol oynamışdır. 1852-ci ilə aid olan məlumatlara görə, həmin ildə cəmiyyətin 63 nəfər qadın üzvü var idi. Onların 7 nəfərini azərbaycanlı qadınlar təşkil edirdi: Şahşərəf xanım Vəzirova, Tevuşbəyim xanım, Xanımcan xanım, Sarabəyim xanım, Tükəzban xanım, Sona xanım Xocamirova, Xurşudbəyim xanım [4]. 1870-ci ildə İrəvan qadın xeyriyyə cəmiyyətində 42 nəfər azərbaycanlı qadın, o cümlədən Cavanşir xanım, Ağabəyim xanım, Xırda xanım, Sarabəyim xanım, Nazənin xanım, Leyla xanım, Məsumə xanım, Sara xanım, Xeyransa xanım, Xurşud xanım, Bəyim xanım, Mələk xanım, Bilqeyisbəyim xanım, Telli xanım, Səadət xanım, Balabəyim xanım, Xədicə xanım, Səkinə xanım, Faxrənisə xanım və digər maarifpərvər qadınlar iştirak edirdi.

XIX əsin II yarısında bir tərəfdən çarizmin ruslaşdırma siyasəti, digər tərəfdən çarizmin siyasətinin bir qolu olan dini xurafatın hökm sürdüüyü şəraitdə azərbaycanlı xanımlar müstəqil qadın təşkilatı yarada bilməsələr də, qeyri-müsəlman təşkilatlarına maddi dəstək olmaqla bu təşkilatların tərkibində maarifçilik fəaliyyətlərini davam etdirirdilər. Azərbaycanlı zadəgan qadınları öz qız övladlarını İrəvan «Müqəddəs Repsima» və «Müqəddəs Nina» cəmiyyətlərinin açdığı məktəblərə göndərirdi. 1865-ci ildə İrəvan «Müqəddəs Repsima» məktəbində təhsil alan 65 qızdan 42 nəfəri azərbaycanlı qız övladları idi.

XIX əsrin II yarısında Azərbaycanda maarifçilik hərəkatının dinamikası, 1871-ci ildə Həsən bəy Məlikov tərəfindən təşkil olunan «Təhsil alan müsəlman uşaqlarına kömək cəmiyyəti» və bu cəmiyyətin təşkilində mühüm xidmətlər göstərən Hənifə xanım Məlikovanın maarifçilik fəaliyyəti sonrakı illərdə ilk milli qadın təşkilatlarının əsaslı formada yaradılmasına başlanğıc oldu. Azərbaycan qadın təşkilatının əsası «Nicat» cəmiyyətinin nəzdində təşkil edildi.

«Nicat» cəmiyyətinin qadın bölməsi – Azərbaycanda ilk milli qadın təşkilatı 1908-ci il oktyabrın 26-da Hənifə xanım Məlikovanın rəhbərliyi ilə Rübabə xanım Qasımovanın mənzilində təşkil olunmuşdur. Bölmənin tərkibinə aşağıdakı qadınlar daxil idilər: Hənifə xanım Məlikova, Rübabə xanım Qası-

movə, Xədicə xanım Əlibəyova, Əminə xanım Əfəndiyeva, Sürəyya xanım Axundova, Sabirə xanım Əbdürrəhman, Sara xanım Vəzirova, Əminə xanım Terequlova, Xurşud xanım Vəzirova, Səltənət xanım Əmircanova, Rəhilə xanım Hacıbababəyova, Qərib Sultan xanım Xanlarova və Ayšə xanım Hacı Qasımova [5,1].

İlk qadın təşkilatının əsas məqsədi müsəlman qadınları arasında savadın yayılması, təhsil alan bütün şagirdlərə və tələbələrə maddi yardım göstərilməsindən ibarət idi.

1908-ci ildə, eyni vaxtda cəmiyyətin ikinci qadın bölməsi Rusiyanın mərkəzi şəhərlərindən biri olan Peterburqda təşkil olunmuşdur. Şöbəyə Azərbaycanın tərəqqipərvər xanımlarından biri olan Xurşud xanım Vəzirova rəhbərlik edirdi [6].

«Nicat» cəmiyyəti nəzdində fəaliyyət göstərən qadın təşkilatı müəyyən dövr keçdikdən sonra müstəqil bir təşkilata çevrildi və dövlət orqanları tərəfindən rəsmi hüquqi əsaslarla təsdiq olundu. Bu təşkilat «Bakı müsəlman ünəs (qadın – N.M.) cəmiyyəti xeyriyyəsi» adlandırıldı.

1914-cü ildə «Bakı müsəlman ünəs cəmiyyəti xeyriyyəsi»nin nizamnaməsi onun təsisçiləri tərəfindən hazırlanaraq «Bakı şəhəri cəmiyyətlərin və ittifaqların işinə dair idarə»nin iclasında təsdiq edilmişdir [3]. Cəmiyyətin təsisçiləri aşağıda adları qeyd olunan, dövrünün öndə gedən maarifçi qadınlarından ibarət idi: Əminə xanım Ağayeva, Zərintac xanım Ağayeva, Mina xanım Aslanova, Səbirə xanım Əbdürrəhman, Səriyyə xanım Axundova, Tubu xanım Axundova, Nigar xanım Vəlibəyova, Səriyyə xanım Vəlibəyova, Rəhilə xanım Hacıbababəyova, Gövhər xanım Qaziyeva, Fatimə xanım Qaziyeva, Gülsüm xanım Liyanova, Gülcəmal xanım Maqomayeva, Hüsniçəmal xanım Məhəmmədova, Ayna xanım Musabəyova, Asiya xanım Nərimanova, Nabat xanım Nərimanova, Məryam xanım Sulkeviç, Məryam xanım Tanrıqulova, Xədicə xanım Tanrıqulova, Fatimə xanım Tambiyeva, Əminə xanım Əfəndiyeva [3].

«Bakı müsəlman ünəs cəmiyyəti xeyriyyəsi»nin 1914-cü il noyabrın 21-də ilk təsis iclasında aşağıdakı tərkibdən ibarət idarə heyəti seçildi: sədr – Sona xanım Tağıyeva, sədrin müavini Rəhilə xanım Hacıbababəyova, xəzinədar Pəri xanım Topçubaşova, katib Əminə xanım Ağayeva. İdarə heyətinin üzvləri – Səriyyə xanım Axundova, Səkinə xanım Axundzadə, S.Səlimxanova, Fatimə xanım Tambiyeva, Məryam xanım Sulkeviç və Tubu xanım Axundova. Üzvlüyə namizədlər – Xədicə xanım Əlibəyova, Məryam xanım Terequlova, Gövhər xanım Qaziyeva və Xədicə xanım Terequlova. Təftiş komissiyasının üzvləri – S.Əmircanova, Z.Qayıbova, Z.Vəzirova və A.Aşurbəyova [7].

«Bakı müsəlman ünəs cəmiyyəti-xeyriyyəsi»nin təsis iclasında bu təşkilatın yaradılmasında dəstək olan ziyalıların adları qeyd olundu. Bildirildi ki, cəmiyyətin təşkilində Sultan Məcid Qənizadənin, Əli Terequlov və Mehdi bəy Hacıbababəyovun böyük xidmətləri olmuşdur. İclasın qərarı ilə həmin şəxslər cəmiyyətə fəxri üzvlər seçilmişlər [7].

«Bakı müsəlman ünə cəmiyyəti xeyriyyəsi»nin nizamnaməsinin II bölməsindən aydın olur ki, bu cəmiyyətin məqsədi müsəlman qadınlarının mədəni və iqtisadi tərəqqisinə çalışmaq, kasıb müsəlman qadınlarını səfalətdən xilas etmək üçün onlara maddi və mənəvi yardım etmək, müsəlman qadınları arasında maarifin yayılmasına çalışmaq, ibtidai, rüşti və edadi məktəblərdə təhsil alan müsəlman şagirdlərinə yardım etməkdən ibarət idi. Bu məqsədinin həyata keçirilməsi üçün cəmiyyət aşağıdakı fəaliyyət proqramını müəyyən-ləşdirmişdir:

1. Cəmiyyət iş görməyə imkanı olmayan və xəstə müsəlman qadınlarını himayəsinə alır;

2. Kasıb və yetim müsəlman uşaqlarını ibtidai məktəblərə, həmçinin sənət məktəblərinə və yaxud sənətə qoyur;

3. Kasıb müsəlman qadınları üçün hökumət orqanlarının icazəsi ilə xəstə-xanalar, qoca və zəif qadınlar üçün kimsəsizlər evi və s. bu kimi binalar açır;

4. Kasıb müsəlman qızlarına mürəbbiyəlik, dayəlik etmək üçün xüsusi dərslər təşkil edir, habelə təlim görməmiş gənc qızlar və qadınlar üçün kurslar açır;

5. Aşpazlıq sənətini öyrətmək üçün xüsusi dərslər açır. Sənət məktəbləri və həmin məktəblərdə ustadkarlıq açır;

6. Təzə məktəblər açılmasını himayə edir və yaxud öz vəsaiti hesabına məktəblər açır;

7. Kasıb müsəlman şagirdləri üçün yay düşərgələri təşkil edir;

8. Müsəlman qadınları üçün qiraətxanalar təşkil edir;

9. Təlim kitabları, camaata mütləq üçün kitablar çap edir, cəmiyyətin vəsaiti artdıqdan sonra hökumətin icazəsi ilə öz orqanını nəşr etdirir;

10. Həm öz üzvləri, həm də ictimai mütləq üçün kitabxana açır, kitabların elmə və tərbiyəyə dair ucuz satılması üçün mağazalar açır;

11. Mövcud məktəblərdə istedadlı şagirdlərdən ibtidai məktəblər üçün müəllimlər hazırlayır və cəmiyyətin vəsaiti imkan verərsə, xüsusi müəllimlik məktəbi – seminariya açır;

12. Bakı quberniyasının digər mərkəzlərində şöbələrini açır [3].

“Bakı müsəlman qadın xeyriyyə cəmiyyəti”nin nizamnaməsinə görə cəmiyyət üzvlərinin sayına məhdudiyət qoyulmurdu. Təlimdə davam edən həddi-bülüğa yetmiş həm qadınlar, həm kişilər, rütbəsindən, hansı təbəqəyə malik olmasından asılı olmayaraq, hər bir şəxs cəmiyyətə üzv qəbul oluna bilərdilər. Kişilər üzvlüyə qəbul olunurdular, lakin cəmiyyətin məclislərinə daxil olmağa ixtiyarları yox idi [3].

Nizamnaməyə görə cəmiyyətin fəxri üzvləri ümumi iclasda o şəxslər seçilir ki, cəmiyyətin işinə böyük xidmətlər etmiş olsun, cəmiyyətin istifadəsinə birdəfəlik 500 rubl, və ya ildə 50 rubl ianə etsin; həqiqi üzvlər hər il 5 rubl, və ya birdəfəlik 100 rubl, üzvlüyə namizədlər ildə 3 rubl üzvlük haqqı verirdilər [3].

Bundan əlavə, xüsusi xidmətləri ilə cəmiyyətə kömək edən şəxslər – kasıb xəstələri pulsuz müalicə etməyi öhdəsinə götürmüş həkimlər, cəmiyyətin

himayəsində olan kasıb uşaqları pulsuz öyrədən müəllimlər cəmiyyətin həqiqi üzvlüyünə qəbul oluna bilərdilər [3].

Cəmiyyətin vəsaiti üzvlük haqlarından, rəsmi idarələrdən daxil olan vəsaitdən, cəmiyyətin malik olduğu sərmayənin faizindən, cəmiyyətin mülklərindən və s. hasil olan mədaxildən, üzvlərdən və digər şəxslərdən daxil olan ianələrdən, cəmiyyət tərəfindən təşkil olunan qiraətxana, teatr və konsert, bazar və müsəmirələr, şəhər bağında və dənizdə ümumi gəzintilərdən, mağaza, məscid və s. yerlərdə təşkil olunmuş ianə qutularından daxil olan vəsaitdən, imza vərəqləri vasitəsilə yığılan pullardan təşkil olunurdu [3].

1916-cı ilin mayında Liza xanım Muxtarovanın evində «Bakı müsəlman qadın xeyriyyə cəmiyyəti»nin ümumi iclası keçirildi. İclasda Rəhilə xanım Hacıbababəyova və Şəfiqə xanım Əfəndiyeva sədrlik edirdilər. İclasda cəmiyyətin idarə heyətinə gizli səsvermə yolu ilə seçkilər keçirilmiş və aşağıda göstərilən tərkib seçilmişdir: idarə heyətini sədri Liza xanım Muxtarova, sədrin müavini Rəhilə xanım Hacıbababəyova, xəzinədar Pəri xanım Topçubaşova, katib Əminə xanım Ağayeva [2].

Azərbaycan xanımlarının maarifçilik, təşkilatçılıq fəaliyyəti cəmiyyətdə hiss olunmaqda idi. Qadın təşkilatı olaraq «Bakı müsəlman qadın xeyriyyə cəmiyyəti» müxtəlif seçkilər orqanlarının fəaliyyətində iştirak etməyə çalışırdı.

1917-ci il mayın 16-da H.Z.Tağıyevin qız məktəbinin binasında cəmiyyət üzvlərinin ümumi iclası keçirildi. Müzakirələrdən sonra belə qərara alındı ki, müsəlman qadınların seçkilərdə tanınması vacibdir. İclasda, həmçinin qeyd olundu ki, çoxlu ailələr vardır ki, ailə başçısı yoxdur, həmin qadınların özlərinin iqtisadi və digər problemləri barədə qadına müraciət etməsi asan olardı. Qərara alındı ki, bu barədə Bakı Müsəlman İctimai Təşkilatlar Komitəsinə məlumat verilsin [8].

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda əsas «Nicat» cəmiyyətinin nəzdində qoyulan ilk qadın təşkilatı bir neçə il sonra müstəqil, hüquqi bir təşkilata çevrildi. Bu ictimai qurum öz üzvləri – Azərbaycanın kübar, maarifçi xanımlarının təşkilatçılığı ilə qadın təhsilinin inkişafında həlledici rol oynayacaq layihələrin həyata keçirilməsini planlaşdırırdı.

Yekun. Beləliklə, XIX əsrin II yarısı-XX əsrin əvvəllərində Şimali Azərbaycanda yaranmış və rəsmi dövlət orqanları tərəfindən qeydiyyatda alınmış ictimai təşkilatlar vahid ideya, tək məqsədlər – türk-müsəlman əhalisi arasında milli şüurun oyanması, maarifçiliyin inkişafı, xalqın elmə, təhsilə sahib olması uğrunda apardığı mübarizə ətrafında birləşmişdirlər.

Məqalə ilkin mənbələr əsasında yazılmışdır. Məqələdə ilk dəfə olaraq XIX əsrin ikinci yarısı-XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda ilk qadın təşkilatlarının yaradılması tarixi şəraiti işıqlandırılmış, Azərbaycanın ziyalı qadınlarının bir çoxlarının adları ilk dəfə olaraq elmi dövrüyəyə cəlb olunmuşdur. Qeyri-müsəlman qadın təşkilatlarında, həmçinin Rusiyanın mərkəzi şəhərlərində Azərbaycanlı qadınlarının maarifçilik fəaliyyəti işıqlandırılmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. “Baku” qəzeti, 30 oktyabr 1908, №207
2. “Baku” qəzeti, 21 may 1916, №112
3. “Bakı müsəlman ünvan cəmiyyəti xeyriyyəsi”nin nizamnaməsi, Azərbaycan Milli kitabxanasının arxivi, inventar 1484
4. Кавказский календарь на 1854 годъ, от Канцелярия Наместника Кавказъ. Тифлисъ, в типографии канцелярия наместника Кавказьского, 1855
5. “Kaspiy” qəzeti, 30 oktyabr, 1908, №176
6. “Kaspiy” qəzeti, 28 oktyabr 1908, №174
7. “Kaspiy” qəzeti, 25 noyabr 1914, №264
8. “Kaspiy” qəzeti, 18 may 1917, № 108
9. Süleymanova S. Azərbaycanca ictimai-siyasi hərəkat (XIX yüzilliyin sonu – XX yüzilliyin əvvəlləri). Bakı: Azərbaycan Dövlət Kitab Palatası, 1999, 422 s.
10. Seyidzadə D. Azərbaycan XX əsrin əvvəllərində: müstəqilliyə aparan yollar. Bakı: Azərbaycan Respublikası “Kitab” cəmiyyəti, 1998, 256 s.
11. Şeyxzamanlı N. Azərbaycan İstiqlal mücadiləsi xatirələri. Bakı: Azərbaycan, 1997, 176 s.
12. Vəliyeva S. Milli dövlətçilik hərəkatının yüksəlişi və Xalq Cümhuriyyəti dövründə azərbaycançılıq ideologiyası. Bakı: Azərbaycan, 2003, 128 s.
13. Yaqublu N. Azərbaycan Milli İstiqlal Mübarizəsi və Məhəmməd Əmin Rəsulzadə. Bakı, 2001, 154 s.
14. Балаев А. Азербайджанское национально–освободительное движение. Баку: Элм, 1998, 280 s.
15. Багирова И. Политические партии и организации Азербайджана в начале XX в. (1900–1917). Баку: Элм, 1997, 336 с.

ПЕРВЫЕ ЖЕНСКИЕ ОБЩЕСТВЕННЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ (Вторая половина XIX - начало XX вв.)

НУШАБА МАММАДОВА

РЕЗЮМЕ

Основная цель написания статьи - устранение имеющихся в историографии пробелов в исследованиях просветительской деятельности азербайджанских интеллектуальных женщин второй половины XIX - начала XX веков. В статье впервые на научной основе исследуются многие исторические факты о создании первых женских общественных организаций во второй половине XIX - начале XX веков, а также просветительская деятельность интеллектуальные женщины Азербайджана. Освещалась деятельность азербайджанских женских организаций в Иреване, исторической земле Азербайджана, а также в других регионах Азербайджана и центральных городах России.

Происходящие в современном мире глобальные изменения, общественно-политические процессы, выход международного женского движения на новый этап создают необходимость для азербайджанских женщин быть более активными. Среди направлений особого внимания - успешная политика гендерного равенства, проводимая государством в нашей стране, создание и развитие благоприятных условий для повышения роли женщин в общественно-политической жизни, защита прав женщин. В настоящее время в Азербайджане насчитывается около 4 тысяч общественных организаций, около 30 процентов из которых возглавляют женщины. Современные женские организации действуют во всех сферах общественно-политической жизни, образования, науки, культуры и других сферах. Эта масштабная деятельность имеет исторические корни.

Статья важна с точки зрения изучения исторического опыта, а также использования его при подготовке учебников в высшей и средней школе.

Ключевые слова: интеллектуальные женщины Азербайджана, просветительское движение, общественная организация, женские организации, школы для девочек

THE FIRST WOMEN'S PUBLIC ORGANIZATIONS IN AZERBAIJAN (Second half of the XIX century - early XX century)

NUSHABA MAMMADOVA

SUMMARY

The main purpose of this article is to eliminate the gaps in historiography in the study of the educational activities of Azerbaijani intellectual women in the second half of the XIX - early XX centuries. For the first time, the article examines on a scientific basis many historical facts about the creation of the first women's public organizations in the second half of the XIX - early XX centuries, as well as the educational activities of intellectual women of Azerbaijan. The activities of Azerbaijani women's organizations in Irevan, the historical land of Azerbaijan, as well as in other regions of Azerbaijan and central cities of Russia were covered.

The global changes taking place in the modern world, social and political processes, the entry of the international women's movement to a new stage create the need for Azerbaijani women to be more active. Among the areas of special attention is the successful policy of gender equality pursued by the state in our country, the creation and development of favorable conditions for increasing the role of women in public and political life, and the protection of women's rights. Currently, there are about 4 thousand public organizations in Azerbaijan, about 30 percent of which are headed by women. Modern women's organizations operate in all spheres of social and political life, education, science, culture and other spheres. This large-scale activity has historical roots.

The article is important from the point of view of the study of historical experience, as well as its use in the preparation of textbooks in higher and secondary schools.

Keywords: Azerbaijani intellectual women, enlightenment movement, public organization, women's organizations, girls' schools